

Приложение

към стратегията за развитие на детската градина

ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Гражданското образование е специфичен вид образование. Неговото призвание е да развива индивида и да дава обосновани отговори на въпросите за мястото и ролята на човека в обществото, за неговите права, свободи и отговорности като гражданин на определена държава и общество, като член на определена политическа и социална общност.

1. Историческо развитие на идеята

Гражданското образование в своя исторически, теоретически и практически контекст е неделимо от историята на педагогическата мисъл и обществено образование. Под различни форми и наименования (обществено възпитание, социално възпитание, патриотично възпитание, интернационално възпитание и т.н.), идеята за гражданското образование присъства неотклонно в духовния и социалния живот на отделните общности, страни и народи.

Социалната ориентация на съдържанието на гражданското образование осигурява приемственост и възпроизводство на социалната памет и опит на поколенията. До идеята за гражданско образование са се докосвали мислители като Сократ, Платон и Аристотел, Джон Лок, Е. Кант, Г. Хегел, Русо, Томас Джеферсън, Клапаред, Дж. Дюи, Керценщайнер и др. Всеки един от тях свързва гражданското образование със задълженията и зависимото положение на личността от държавата, с формирането на качества на гражданина на съответната държава и общество.

През епохата на Възраждането идеята за гражданина и гражданството се поставя на качествено ново ниво. Това се отразява и на схващанията за гражданското образование, което се свързва най-вече с името на Ж.Ж.Русо. Според Русо младият човек трябва да знае какво значи „член на държавата”, да е научил своите „човешки задължения”, да знае своите „граждански задължения”, какво е това „управление, закон, отечество”, да знае какво му е „позволено” и „за кого трябва да умре”.

В своя труд „Схващане за гражданското образование”, публикуван през 1914 г. Георг Керценщайнер разглежда симбиозата между гражданското образование и всичко друго, което се преподава в училище. Според него, гражданското образование трябва не само да запознава с правата и задълженията на гражданина, но и да осигурява възможност за тяхното практикуване. Той посочва необходимостта младите хора от най-ранна възраст да участват в самодейни общности и сдружения, където могат да се научат на активна и отговорна работа. С помощта на гражданското образование училището трябва да се превърне в „микрокосмос на държавата” и да установи свободно избрана субординация между учениците и училищната администрация. За Керценщайнер истинският фундамент на гражданското възпитание е „общата работа”, а знанията идват на второ място.

Идеята за гражданско възпитание на учениците се развива и в българското училище, под влияние на възрожденските традиции в националното възпитание и европейския опит за подготовката на децата като бъдещи граждани. Началото на организираното осъществяване на гражданското образование в България се поставя в края на 19 –ти век с утвърждаване на предмета „Гражданско учение” като задължително изучавана дисциплина от учениците, завършващи основно образование. Безспорен принос в утвърждаването на идеята за гражданско възпитание и образование по това време имат видните български педагози Д. Кацаров, М. Герасков, Д. Нойков, Б. Шанов и др.

В продължение на 50 години (до 1944г.) предметът „Гражданско учение” присъства в учебните планове и програми на българското училище. Целите на обучението по предмета остават почти непроменени през цялото времетраене на обучението и се отнасят до:

- запознаване със строя и управление на държавата, и по-специално на българската държава;
- ученикът да научи своите обществени права и длъжности;
- да се помогне на учениците да разберат сегашното положение на народа и неговите задачи;
- да се запознаят децата с добродетелите и длъжностите на гражданите;
- да развият нравствени чувства и правово съзнание.

В резултат на глобалния процес на демократизация на човешкото общество, след приемането на редица международни документи в защита на човешките права на различни социални групи и малцинства, от втората половина на ХХ в. се поставя началото на нов подход и качествено ново съдържание в обучението по гражданско образование. То отразява промяната в разбиранията за гражданина: вместо патриот и верноподаник с дълг към обществото и Родината, той все по-често се характеризира като човек с права, които следва да бъдат гарантирани от обществото.

Независимо в какъв вид е присъствало гражданското образование в отделните епохи и общества, то е било подчинено на определени обществени цели и потребности, на битуващите в общественото съзнание схващания за гражданствеността, на доминиращите ценности, норми, идеи, вярвания и идеали за „добрия гражданин”

В процеса на търсенето на универсалните и националните, на етнокултурните и интеркултурните измерения на гражданското образование, се създават и практикуват различни модели, концепции и системи на преподаване и учене. В едни образователни системи гражданското образование се явява неделима част и се включено в базисното общо образование, разположено интегрирано в цялостния образователен процес. В други, то се налага като допълнително образование, което се осъществява доброволно, извън задължителните учебни програми, чрез формите и средствата на свободно и факултативно избираемата подготовка, извънкласната и извънучилищната социална практика. В трети страни, гражданското образование се идентифицира със свободното образование и се явява задача на неправителствените организации, изпълняващи образователни функции. То се осъществява преди всичко под формата на практически дейности, изпълнение на проекти за решаване на реални обществени проблеми и конфликти, като реални инициативи с гражданска насоченост.

Тенденция в международния опит в областта на гражданското образование е **практическата ориентация** в преподаването на гражданското познание. Човешките права и демократичните ценности не се изучават сами за себе си, а в реалния контекст на актуални задачи и проблеми на обществения живот. Чрез обучението по гражданско образование индивидът трябва да усвои необходимите социални знания и умения за изпълнение на ролята си на гражданин, да бъде обучен да упражнява правата си и да

изпълнява задълженията си, да решава реални междуличностни, местни, локални, национални и глобални проблеми, проявявайки конструктивно и критично мислене и независимост на волята.

2. Дефиниране на Гражданското образование

Пръв опит в нашата литература за дефиниране на понятието „гражданско учение“ прави Н. Станев, през 1894 г. Според него „гражданското учение ни учи какво трябва да знаем и правим, за да станем добри и полезни граждани. То ни разказва как е наредено нашето отечество, какви са законите, какви са правата и длъжностите...”.

В най-новите публикации дефиницията за гражданско образование няма еднозначно значение. Според Р. Вълчев „гражданското образование е личностно развитие и подготовка на младия човек за социален диалог и сътрудничество на основата на зачитането на човешките права и на законите на нашата страна.”

Даниела Коларова и авторски колектив представят гражданското образование като интердисциплинарна предметна област в рамките на средното училище, която включва натрупването на знания, създаването на ценности и усвояването на модели на поведение, свързани от една страна, с упражняването на гражданските права и отговорности в обществото, и, от друга страна, с личностното осъществяване и реализация в живота.

Петър Балкански дефинира гражданското образование като:

- вид образование с интердисциплинарен и интегративен характер;
- симбиоза от социални знания, умения, компетентности, ценности, отношения и демократична култура;
- процес на социализация и социална подготовка за усвояване на знания, умения и компетентности, необходими на индивида за интегриране в социалните структури и активно участие в обществения живот;
- процес на целенасочено педагогическо взаимодействие между обучаващи и обучавани;
- резултат, проявяващ се в активното и ефективно участие на личността като гражданин на определена държава и общество за утвърждаването, запазването и развитието на човешките права като универсални и неотменни ценности, служещи за морална основа на обществото и за законност на управлението и управляващите.
- качество на придобита образованост и компетентност на личността да живее в разбирателство с Другите, да решава реални социални проблеми, ситуации, конфликти и обществени потребности в общностите и институциите на гражданското общество;
- система от организационно-педагогически форми и механизми на диференцирано и интегрирано обучение в учебния процес, извънкласните и извънучилищните дейности.

Това разширено определение е повече характеристика, отколкото дефиниция. То дава основание да се говори за гражданско образование в широк и тесен смисъл. Гражданското образование в **широк смисъл** обхваща кръг от проблеми, свързани с **формирането на личността на гражданина**. В **тесен смисъл** се разбира главно като **образование за правата на човека** и се свързва с политико-правните аспекти в подготовката на бъдещите граждани, които съставляват ядрото на гражданското образование.

3. Цел и задачи на гражданското образование в детската градина

Главна цел: да се подпомогне личностното и социално развитие на децата в условията на сътрудничество и взаимодействие между всички образователни общности в детската градина на основата на зачитане на правата на децата.

Задачи:

Когнитивни: ориентирани в някои от основните права на детето (име, дом, семейство, образование, здравеопазване, защита от посегателства и др.) и развитие на интелектуалните операции на децата за оценка и интерпретация на събития от живота на детската общност и на най-близкото обкръжение на детето.

Афективни: поставяне на основата на ценностни ориентации за гражданско поведение: изграждане на позитивен Аз-образ; отстояване на интереси; желание и готовност за участие в живота на детската общност; стимулиране на мотивацията и нагласите за активно участие при решаване на конфликти в детската група и др.

Поведенчески: развиване на самостоятелност и инициативност, самокритичност, организираност при извършване на познавателни и практически дейности; развитие на умения за общуване и работа в екип и др.

4. Съдържание на гражданското образование в детската градина

По същество съдържанието на гражданското образование е мултидисциплинарно и интегрално – включва знания, умения, ценности, отношения от различни сфери на социалното познание.

Обикновено то се структурира и ориентира в следните тематични ядра:

1. Демокрация, власт, институции
2. Граждански права и отговорности
3. Идентичност (лична, групова, национална, общочовешка)
4. Социални различия

Поради естеството на работа в детската градина, съобразено с педагогическите цели и възрастовите особености на децата, учебното съдържание по гражданско образование би следвало да включва знания, умения, ценности, отношения, които **въвеждат и ориентират** децата в социалната среда, в която живеят: показват им и обясняват правилата на съвместен живот с другите, както и предоставят възможности за тяхното практикуване.

В таблицата по-долу са представени някои съдържателни акценти, които могат да служат на детските учители като отправна точка за конструиране на програма по гражданско образование. Те играят ролята на смислови и поведенчески параметри, които произтичат от целта на гражданското образование, но нямат задължителен характер. Всеки преподавател, отчитайки особеностите на децата, с които работи, както и спецификата на местната социална среда, сред която функционира детското заведение, е в правото си да предлага собствена образователна програма, която да решава конкретните проблеми на детската общност.

Тематично ядро: Демокрация, власт, институции	
Смислови акценти	Поведенчески измерители (умения, ценности, отношения на децата)
Защо хората живеят заедно?	Проявяват интерес към изследване на жизнената среда, в която живеят; към начина на живот на околните - връстници и възрастни. Ориентират се в необходимостта от защитаване на интересите на хората чрез обединяването им в различни групи.

	Ориентират се във функционалността на правилата на поведение. Назовават и прилагат правила за по-добро взаимодействие между хората.
Как хората си помагат?	Обясняват начините на взаимопомощ между хората и проявяват готовност да защитават по-слабите и уязвимите. Проявяват умения за толерантност в общуването и постигане на съгласие в споровете.
Домът, в който се чувствам сигурен и щастлив	Ориентират се в основанията на хората да живеят в свой дом и да имат семейство. Имат представа за ролите и правилата, които регламентират отношенията им с най-близкото обкръжение (семейство, роднини, приятели и др.). Имат представа и умеят да формулират важни за семейството правила и отговорности за съвместен живот. Умеят да идентифицират ценности в семейството: любов, загриженост, уважение, взаимопомощ, сигурност и разкриват връзката им с потребностите и правата на детето.
Кой се грижи за нашата сигурност?	Разпознават местните органи за ред и сигурност и имат представа за тяхната дейност, свързана със спазването на правата на децата.
Населеното място, в което живея	Познават и имат положително отношение към някои от природните и исторически забележителности на населеното място, в което живеят. Вземат отношение по актуални проблеми на всекидневието на общината.
Моята родина България	Идентифицират България като своя родина. Ориентират се в традиционни национални добродетели – миролюбие, трудолюбие, любов към учението, родолюбие. Имат представа за различните етнически групи, които живеят на територията на България. Назовават и разказват за населени места в България, които са посещавали. Ориентират се в разположението на своето населено място на географската карта.
Държавни символи: столица, герб, знаме, химн	Познават националните символи и се ориентират в тяхното съдържание.
България и нейните съседи	Имат представа за съседните народи и държави и се изказват положително за

	тях. Посочват добродетели на българския народ, проявени в отношенията им със съседните народи.
България и демократична Европа	Имат представа за единството на света, в който живеем. Разпознават някои от европейските символи: флаг, химн и др. Назоават някои европейски държави.
Защо децата имат нужда от закрила?	Правят оценка на конкретни примери от ежедневието, в които се нарушават правата на децата, и предлагат възможности и начини за тяхното ограничаване и контрол. Имат представа за съществуването на национални и международни институции и документи, създадени в името на спазване правата на децата и ангажирани с тази дейност.

Тематично ядро: Граждански права и отговорности	
Смислови акценти	Поведенчески измерители (умения, ценности, отношения на децата)
Какви записани права трябва да имат децата	Акумулират опит, свързан с възприемането на правила, забрани и разрешения, и го съотнасят с идеята за правата на детето. Ориентират се в разбиранията за човешките права като гаранция за това хората да бъдат свободни, сигурни и равнопоставени. Проявяват интерес към процеса на откриване, разбиране и отстояване на своите права и правата на другите. Назоават някои от основните права според Конвенцията за правата на детето. Могат да коментират конкретни ситуации, които илюстрират най-честите случаи на неспазване на правата на децата.
Какви права имам у дома	Проявяват интерес към възможностите на семейството да създава позитивна емоционална атмосфера чрез ролите и правилата за съвместен живот. Идентифицират важни за децата и родителите правила за съвместен живот. Познават основни права, които са свързани с живота на детето в семейството. Позитивно възприемат своята роля в

	<p>семейството. Умеят да изследват собственото си поведение у дома.</p>
<p>Право на съжителство със своите родители и практикуване на своята култура и език</p>	<p>Проявяват интерес към проучване на факти и събития от историята на семейството и рода. Имат позитивно отношение към празниците в семейството като средство за съхраняване на духовната връзка между поколенията. Ориентират се в символиката и ритуалността на най-популярните български празници. Откриват общото и различното в традициите и обичаите на различни етнически групи и народи. Запознати са с празници, традиционни за други етноси, живеещи в България.</p>
<p>Защо е важно да имаш мнение и да изразиш мнение? По какви въпроси и в какви ситуации трябва да се интересуват от моето мнение</p>	<p>Проявяват интерес към взаимоотношенията между хората и правото на всеки да изразява мнение. Дават оценка за дейността на детската група и изразяват лична позиция. Имат потребност да изразяват мнение по въпроси, отнасящи се до тях и изискващи тяхното участие. Желаят да участват в съвместното решаване на проблеми като търсят информация и изразяват мнение. Посочват проблеми, произтичащи от неспазването на правото да се изразява мнение.</p>
<p>Да работим и играем заедно</p>	<p>Откриват причинно-следствени връзки в поведението на хората. Имат формирано положително отношение към общите занимания на групата. Ориентират се в някои умения за общуване и съвместно вземане на решения. Изразяват своето мнение в ситуации на вземане на решения (у дома и в детската градина). Проявяват взаимен интерес и инициатива за съвместни дейности и се стремят да спазват правила. Възприемат правилата за групова работа и игри като необходимо условие да се чувстват равнопоставени, сигурни и свободни. Имат умения за работа в група и изпълняват различни роли в нея.</p>
<p>Кой нарушава правата на децата?</p>	<p>Осмислят правата на децата като</p>

	<p>поемане на отговорност за живота, здравето и благополучието на децата. Имат представа за правата на децата, които най-често се нарушават. Описват отношение и поведение на възрастни и деца, което нарушава техните права. Правят самооценка на поведението си и разбират последиците от нарушаването на правилата в отношенията помежду си. Рефлектират върху позицията си на бъдещи възрастни, на които предстои да защитават правата на децата.</p>
Моето здраве	<p>Имат позитивно отношение към своето тяло и здраве. Познават и спазват основни хигиенни правила и норми. Познават основни източници и фактори, увреждащи човешкото здраве и са мотивирани да им се противопоставят. Проявяват грижовно отношение към природните ресурси и околната среда. Ориентират се в правомощията на медицинските работници, здравните служби и заведения.</p>
Да се грижим за себе си и другите	<p>Ориентират се в света на ценностите и развиват умения за изследване на ценности. Идентифицират собствените стракове и тревоги, изследват тяхната природа и търсят пътища за постигане на чувство за сигурност и увереност. Ориентират се по отношение на различни видове рискови ситуации (насилие, опасни пътища, небезопасни места и др.) и коментират начините, по които могат да си помогнат сами и да окажат помощ на други. Развиват критичност по отношение на доверително общуване, насочено към съхраняване на тайни. Повишават чувствителността си към проблемите на техните връстници със специални нужди.</p>
Да постигаме мечтите си	<p>Децата се ориентират в съдържанието и взаимовръзката на техните мечти, желания, интереси, цели и способности. Развиват умения за поставяне на реалистични цели и планиране.</p>

	<p>Развиват чувство за оптимистична жизнена перспектива.</p> <p>Уважават желанията и мечтите на другите деца в групата.</p>
--	---

Тематично ядро: Идентичност (лична, групова, национална, общочовешка)	
Смислови акценти	Поведенчески измерители (умения, ценности, отношения на децата)
<p>Моето име. Имената на моите връстници. Даване на име. Значения на имената и смисълът от име. Родово име, имена на близки и роднини. Историята на нашите имена.</p>	<p>Ориентират се в универсалната същност и послания на човешките имена, независимо от техния различен етнокултурен произход.</p> <p>Изразяват радостта си и съпреживяват радостта на връстниците си да носят името, което имат.</p> <p>Формират положителна самооценка чрез разкриване значението на своето име. Развиват умения за позитивно проектиране на името върху личността.</p> <p>Развиват умения за положително самоописание и самопредставяне.</p> <p>Проявяват интерес към разкриване на ценностните значения и послания на имената на близки хора, роднини и връстници.</p>
<p>Моите приятели</p>	<p>Проявяват интерес към опознаване на другите деца в групата. Развиват нагласи за позитивно междуличностно възприемане. Умеят да сравняват посредством откриване на подобия и различия помежду си.</p> <p>Развиват групова идентичност и повишават чувствителността си към живота в детската градина.</p> <p>Идентифицират качествата на добрия приятел и развиват умения за общуване и съхраняване на приятелството.</p>
<p>Право на самоличност: име, националност, семейни връзки</p>	<p>Ориентират се във функциите на името, семейството и националността на човека - като средство за идентификация (обозначаване) и като човешко право.</p> <p>Развиват умения за разказване и тълкуване на факти и събития от историята на своите семейства и родове.</p> <p>Дават примери от семейната, родовата и</p>

	националната история, които за тях са източник на самочувствие.
Моето семейство и дом	<p>Изследват и формулират нуждата на децата от семейство. Възприемат дома като лично пространство, определено от потребностите и възможностите на неговите обитатели, и като територия за действие на правата на детето.</p> <p>Притежават пространствена ориентация за местоположението на своя дом и могат словесно и графично да го описват.</p> <p>Притежават чувствителност към различните представи на хората за дом и към различните им възможности да го имат.</p> <p>Поемат лична отговорност за поведението си у дома.</p>
Аз съм момиче/момче	<p>Позитивно възприемат половата си принадлежност.</p> <p>Имат положително отношение към представителите на другия пол и се отнасят към тях като равностойни партньори.</p> <p>Умеят позитивно да определят своеобразието и равноценността на половете.</p> <p>Проявяват интерес към взаимоотношенията между двата пола (момчетата–момчетата / мъже–жени).</p> <p>Ориентират се в някои модели на поведение, свързани с половата принадлежност и разширяват представите си за приемливо (допустимо) поведение на представителите на другия пол.</p>
Да харесваме себе си	<p>Развиват чувствителност към различията и подобията помежду си и към осмислянето им от гледна точка на универсалните човешки ценности.</p> <p>Тренират умения за позитивно самовъзприемане.</p> <p>Ориентират се към взаимно оказване на подкрепа за развитие на позитивна самооценка и утвърждаване на личностна увереност.</p>

Тематично ядро: Социални различия

Поведенчески измерители

Смислови акценти	(умения, ценности, отношения на децата)
Ако всички сме еднакви	<p>Проявяват познавателен интерес към процеса на откриване на различия и подобия между хората.</p> <p>Притежават чувствителност към възприемане “различността на другия”.</p> <p>Изследват ситуации, предлагащи неравни условия за постигане на успех от различни групи хора.</p> <p>Ориентират се в проблемите, свързани с начина на живот на децата в неравностойно социално положение.</p>
Видими различия и невидими сходства между хората.	<p>Ориентират се в разбирането на разнообразието като атрибут на съществуващото и на “различието” като фундаментална характеристика на човека.</p> <p>Умеят да откриват сходства в живота на хората от различни социални групи от гледна точка на универсалните човешки ценности, които споделят.</p>
Право на специални грижи за децата с увреждания	<p>Формират нагласи за позитивно възприемане на децата с увреждания като хора с равни права, способни да постигат пълноценно развитие.</p> <p>Ориентират се в начините на познание, общуване и водене на самостоятелен начин на живот на хората с увреждания на зрителния, слуховия анализатор и опорно-двигателния апарат.</p> <p>Проявяват чувствителност към проблемите на деца със затруднения във физическото и умственото развитие.</p> <p>Проявяват готовност да се научат как да оказват помощ на хора и деца с увреждания.</p>
Как възприемаме другия етнос?	<p>Проявяват интерес към живота на хората от други етнически общности, населяващи България.</p> <p>Проблематизират стереотипни представи и негативни нагласи за възприемане на различни етнически общности.</p>
Разбирателството между хората	<p>Стремят се да постигат съгласие в спорни ситуации.</p> <p>Правят обоснована критика на връстниците си, когато нарушават правата им.</p>

	Проявяват търпимост към различното мнение. Могат да контролират негативните си емоции. Изразяват чувства и мнение. Работят в атмосфера на взаимно доверие и подкрепа.
--	--

5. Принципи на обучение по гражданско образование в детската градина

Съблюдаването на определени принципи на обучение по гражданско образование произтича от самата същност на гражданското образование – да осигури на всеки индивид гражданска образованост и компетентност, които ще му позволят личностна и социална реализация. Обучението по гражданско образование не може да се разглежда извън контекста на идеите за гражданското общество, демокрацията и човешките права. Така както идеята за гражданско общество е неделима от идеята за демокрация, така и гражданското образование не може да се осъществява в условия на дефицит или отсъствие на демокрация. А признак за наличие на демокрация е спазването на човешките права. В този смисъл се формулира и следният принцип:

5.1. Обучението по гражданско образование в детската градина трябва да се осъществява в условия на спазване на правата на децата

Детската градина, в която се провежда обучение по гражданско образование е територия, свободна от нагласи и предразсъдъци относно половия, социалния, етническият, религиозният и здравословният статус на децата, които я посещават. В нея са създадени условия, близки до домашните: безопасна, хигиенична и ергономична среда, здравословна храна и пълноценен дневен режим на редуване на заетост и почивка.

Защита на “най-висшите интереси на детето” (чл.3 от Конвенцията за правата на детето) и осигуряване на ръководство, съответстващо на “развитието на способностите” му (чл.5 от Конвенцията за правата на детето) стават задължителни критерии за всички дейности, които се провеждат с децата и са в името на децата.

Да се спазват правата на детето в детската градина означава:

- да се работи в сътрудничество с родителите, които носят първостепенна отговорност за образованието и развитието на своите деца и имат права да контролират качеството на образователната услуга, която детската градина извършва, както и да вземат участие в решенията, които се отнасят до цялостното организиране на средата, в която живеят техните деца;
- да се провежда качествен образователен и възпитателен процес, който отговаря на потребностите на децата и е съобразен с техните възрастови и индивидуални особености;
- да се подбира квалифициран персонал, който проявява отговорно отношение към ангажиментите си, отнасящи се до опазване на живота и здравето на децата в детското заведение;
- да е организират разнообразни дейности, които да създават условия децата да практикуват своите права и да се учат на отговорно поведение спрямо връстниците си.

5.2. Обучението по гражданско образование в детската градина трябва да разкрива съдържанието на правата на децата от гледна точка на тяхната функционалност

Необходимо е децата в детската градина да доловят прагматизма на правата - като резултат от взаимна договореност на правила (забрани и разрешения) и като гаранция за равнопоставеност - еднаква мярка към всички в изходните условия и санкциите.

Обучението следва да бъде ориентирано към разкриване на възможности децата да се самовъзприемат като активни участници в създаването на реда в детската градина. Те трябва да бъдат насочени към разбирането, че спазването на правата е необходимост и лична отговорност, която им гарантира разбирателство и коректност в ежедневните контакти с връстниците. Затова, в обучението следва да обсъждат не само прояви на нарушаване на правата на децата от възрастните, но и ситуации на нарушаване на правата на децата от деца. Развитието на тези умения е най-удачно да се извършва в игровата дейност, чрез провокиране на децата към заемането на позиция и идентифицирането на собствени пропуски в поведението при нарушаване на групови правила и норми.

5.3. Обучението по гражданско образование в детската градина трябва да разкрива съдържанието на правата на децата в единство с техните отговорности.

Образователното съдържание трябва да бъде конструирано по начин, преодоляващ традиционното представяне на правата като опозиция на задълженията.

Разглеждани в тази опозиция, правата лесно се асоциират с външна принуда и назидателност, което възпрепятства превръщането им в потребности. Вместо това, на децата може да се предложи естествената логика на разбирането, според която заявяването на собственото право вече означава признаване на същото право и на другия. Така отговорното поведение става реално постижимо, защото пътят към него преминава през утвърждаване на самочувствието, че си способен да защитиш правата на другите, защото знаеш какво зависи от теб, а не защото другите са ти вменили задължението да го правиш.

5.4. Обучението по гражданско образование в детската градина трябва да се осъществява с помощта на интерактивни методи и техники

Интерактивната технология осигурява висока мотивация на децата за участие в процеса на обучение, добра ориентация в съдържанието на обучението и ефективно трениране на уменията им. Тя позволява на децата да встъпят в интензивна комуникация помежду си, да споделят опит и да развиват ценни личностни и социални умения.

Изискването за интерактивно обучение по гражданско образование е предизвикателство към професионално – педагогическите умения на детския учител. Той трябва да излезе от традиционната си роля на експерт (без да я напуска), предаващ знанието като изначална даденост - роля, която е водеща в отношенията му с децата.

Интерактивното обучение е фокусирано върху детето и съответно - върху неговата дейност и предпоставя учителят в някакъв смисъл да бъде подчинен (в услуга) не на знанието, а на детето. Тази роля само илюзорно поставя учителят в неравностойна позиция (съпротива, който се споделя от мнозина), защото пред познанието всички са равни. Това най-малкото означава, че учителят не е единствен информатор и нагърбването му с тази роля е непосилно и понякога изглежда смешно. Интерактивното обучение не пренебрегва информационната функция на учителя, но изисква от него да улеснява (а не да утежнява) процеса на учене на децата. Затова е прието да се казва, че учителят трябва да бъде фасилитатор (т.е. улесняващ). Накратко, това означава, че приоритет имат следните негови умения:

- да идентифицира потребностите на децата;
- да мотивира децата и да договаря с тях очаквания, цели и начини на работа;
- да създава благоприятна атмосфера за работа и почивка;
- да стимулира творческата активност на децата и свободното изразяване на мисли и чувства;
- да ангажира вниманието на децата с различни източници на информация;
- да предлага различни методи и средства за работа;
- да получава пълноценна обратна връзка от децата и още много други умения.

Развитието на тези умения изискват наличието на безусловно позитивно отношение към личността на всяко дете (което предполага позитивна самооценка на самия учител).

6. Интерактивни методи и техники на обучение по гражданско образование

Обсъждане

Това е типичен метод на диалогичността, чрез който учителят и децата разменят информация, споделят свой опит, мисли, чувства и идеи. Подобно на добрите образци на неинституционализираното учене, диалогът може да осигури на децата спонтанни познавателни открития, съпреживяване и партньорство.

Добре организираното обсъждане допуска (и дори предвижда) задаването на въпроси не само от страна на учителя. Една от целите на дискусиата е пораждането на други въпроси, които децата ще пожелаят да зададат на своя учител, родител или връстник.

Обсъждането е многофункционална процедура, която може да реализира различни задачи, свързани с възможностите за:

- актуализиране на опита на децата;
- откриване на нови знания;
- активизиране на мисленето и въображението;
- осмисляне и обобщаване на знанията;
- контрол и оценяване на обучението и др.

Заради своите функции и вариативност на провеждане, обсъждането обикновено се включва като интегративна техника в други методи. (Например в процедурите на мозъчните атаки, ролевите игри и упражненията.)

Функционалното място на обсъждането в обучението предопределя своеобразието на неговото структуриране, което се изразява във въпросите за обсъждане и отношенията помежду им.

Задаването на въпроси е професионално-педагогическо умение. То изисква от учителя не само познаване на учебното съдържание и възможностите на децата, с които работи, но познаване и на възможностите на самите въпроси (конвергентни, дивергентни и оценъчни въпроси, въпроси за подсказване, изясняване и др.).

В хода на обсъждането някои от поставените въпроси могат да предизвикат излагане на различни мнения, с което обсъждането придобива характер на дискусиа.

Мозъчна атака (brainstorming)

Методът организира децата свободно и бързо да изказват идеи в отговор на зададен от водещия въпрос, включвайки следните стъпки:

Водещият задава въпрос (желателно е да бъде изписан на дъската или на постер) и, след като се увери, че всички ясно са разбрали задачата, посочва времето за изпълнение (обикновено в рамките на 3-5 минути).

След подаден сигнал от водещия, за посоченото от него време децата дават своите отговори, а водещият ги записва непосредствено под въпроса. Отговорите се записват по реда на тяхното предлагане и по начина, по който са формулирани от децата. Не се допускат редакции. През това време не се извършва обсъждане и оценяване на предлаганите идеи.

Предложенията се оценяват чрез обсъждане (или дискусия), след като се преустанови тяхното излагане (например след изтичането на предварително уточненото време за това). Тази последна стъпка понякога не се описва като част от метода „мозъчна атака“, а се обособява самостоятелно като „метод на отложената оценка“.

Проблемите при изпълнението на този структурно несложен метод произтичат преди всичко от трудностите да се преодолеят спонтанните реакции в поведението, придружени с даването на оценъчни съждения. Както за децата, така и за възрастните това е предизвикателство, което изисква уточняване на правилата преди използването на метода. Отначало ще се наложи правилата по-често да се напомнят, докато този метод се усвои и се превърне в групово умение, представляващо част от комплекса „умения за групово работно“.

Упражнение

Упражненията са изключително разнообразни по своите дидактически възможности и начини на организиране. Обикновено под „упражнение“ се разбира поредица от репродуктивни действия, които развиват определени умения. Това донякъде определя дидактическото място на метода, предимно в приключващата фаза от обучението, в която се тренират умения.

Обучение, което приоритетно е ориентирано към развитие на личностните и социални умения, предполага повече възможности за многофункционално приложение на упражненията. Предлагат се упражнения за мотивиране на децата и за актуализиране на техния опит, за въвеждане в ново съдържание, за затвърдяване или коригиране на модели на поведение, за проблематизиране на нагласи, даване на оценки, операционализиране на действия и др. Много от предложените упражнения процесуално са близки до различни образци на дидактически игри, решаване на казуси, дейности за самостоятелна работа и т.н. Общото между повечето упражнения от моделите на обучение е в търсенето на подходяща за възрастта занимателност, провокиране на интерес и осигуряване на възможности за комплексно активизиране на възприятията на учениците.

Дидактическа игра

Подобно на упражненията този метод реализира разнообразни по своята същност задачи. Дидактическата игра успешно интегрира различни възможности за активизиране на мисленето и въображението на децата, създавайки приятна емоционална среда. Чрез дидактическите игри пътят на познанието става по-достъпен за децата, тъй като игрите създават познавателни ситуации, близки до техния опит. С помощта на дидактическите игри се демонстрират факти (модели на поведение), които иначе биха били трудни за наблюдаване.

Ролева игра (ролево проиграване)

Методът е изключително близък до нагласите на деца и възрастни да симулират социалната среда и да я развиват, играейки със своето въображение. Затова и самото обучение може да се разглежда като вид игра, в която учителят играе заедно със своите ученици.

Използването на ролеви игри има предимството, че успешно може да събере в едно познавателната активност на обучаващите се и атмосферата на релаксация и забавление. Това прави още по-наложително точното съобщаване на задачата на всеки, разпределянето на ролите и определянето на времето за провеждане на играта.

Като задължително се поставя условието всяка ролева игра да приключва с оценяване и обсъждане на извършеното.

Интерактивните техники за обучение могат да бъдат представени като усилия, насочени към създаване на атмосфера на доверие, равни възможности за участие и позитивен климат. Принципът за интерактивност в обучението предполага постигането на тези важни социално-психологически условия за работата на детската група.

Работа (учене) в малки групи и по двойки. Тази помощна техника може да се използва в различни случаи спрямо изложените вече методи на обучение.

Работата в малки групи и по двойки улеснява:

- въвеждането на децата в дискусийни проблеми;
- обсъждането на специфични части от по-глобални теми и проблеми, които предстоят да бъдат разглеждани от цялата група;
- споделянето на опит, който има доверителен характер;
- довършването на специфични задачи, които са част от общата работа на обучаваните;
- разработването на различни учебни проекти;
- по-доброто импровизиране в разиграването на ролеви игри;
- оптималното включване на всички деца в провеждането на активизиращи игри;
- рационализирането на учебното време и др.

Трябва да се има предвид, че включването на децата в работа по групи не е безпроблемно. Някои сериозни дефицити в уменията им да работят и играят заедно могат да бъдат препятствие пред реализирането на всяка една образователна програма, разчитаща на по-голяма организационна и познавателна самостоятелност.

Процедурата по разделяне на децата в групи (или по двойки) може да бъде занимателно въведение, което създава позитивни очаквания от предстоящата групова работа. Учителят може да използва следните техники за групиране:

- групиране чрез преброяване на поредни номера (например “първи - втори”, “първи - втори - трети” и т.н.);
- групиране по рождени месеци и дни;
- групиране по първите букви на децата;
- групиране чрез двойка карти: “Том и Джери”, “цар и царица” и др.;
- групиране чрез картички (с картинки), разделени на толкова части, колкото трябва да бъде броят на децата в групата;
- групиране по еднакъв цвят на дрехите, очите, косата.

Договаряне на правила за съвместна работа. В началото на всяко едно обучение е необходимо да се постигне споразумение (договор, конвенция) за правилата на работа в детската група. Учителят може да предложи на децата забавни начини, стимулиращи участието на всички в тяхното формулиране. Нека още в самото начало децата да се почувстват автори на “правила”, които след това, като членове на една общност (децата обичат да се чувстват част от цялото) да спазват заедно. Нека това да бъде игра, в която се симулират взаимоотношения при самоорганизация по подобие на “разумните” възрастни.

Учителят трябва да увери групата, че не се позволяват изключения от спазването на правилата за съвместна работа (така, както е например в играта на футбол, баскетбол и др.). През първите седмици ще се налага правилата да се напомнят по-често на класа. Ще бъде добре, ако списъкът от правила бъде окачен като табло така, че да се вижда от всички.

Някои от правилата могат да изглеждат така:

- “Да се изслушваме взаимно!”
- “Да зачитаме мнението на всеки един от нас!”
- “Да не се обиждаме и да не се присмиваме един на друг!”
- “Всеки има право да изкаже своето мнение!”
- “Да вдигаме ръка, когато искаме думата!”
- “Всеки има право да откаже участие в някое обсъждане, когато не иска!”

Кръг на разговорите. За дейностите, в които цялата група работи заедно - съвместни обсъждания, водене на дискусии, провеждане на ролеви и активизиращи игри, препоръчваме децата, редом с учителя да бъдат разположени в кръг, в който всеки може да види другия. Това ще създаде условия да се повиши активността на групата, и по-ефективно да се спазват правилата за съвместна работа.

Активизиращи игри. Чрез активизиращите игри може да се противодейства на моментите на спад в учебната работа. Те могат да бъдат използвани и като средство за “затопляне” на отношенията в групата, за емоционално и познавателно активизиране. Затова тези игри често са определяни и като “загриващи” или “разчупващи ледовете”. Това говори за тяхната двойствена функция - да опосредстват релаксацията в групата чрез снижаване на вътрешногруповото напрежение и да стимулират позитивната емоционалност, насочена към саморазвитие и изграждане на добри отношения с околните.

В обучението активизиращите игри се препоръчват често тогава, когато:

- децата нямат добре развити умения за групова работа;
- децата не се познават добре помежду си и се чувстват притеснени;
- групата е стояла продължително време на едно място;
- е прекалено спокойно, лениво и тихо;
- отделни деца закъсняват често за началото на занятията;
- съдържанието на играта смислово и емоционално може да се свърже с темата на занятието като демонстриращо или трениращо средство (подобно на дидактическите и ролевите игри).

При използването на активизиращите игри учителят би могъл да се ръководи от следните принципи:

- Всички деца трябва да бъдат по възможност равностойно включени в дейността. Всеки член на групата трябва да се чувства значим. Учителят е само инструктор на дейността.
- Инструкциите трябва да бъдат ясни. Желателно е при демонстриране на процедурата да се разчита на помощници от детската група.
- Необходимо е учителят да предвижда време за ориентиране в правилата на играта и за сработване на групата (за някои игри ще са необходими само няколко минути, за други - много повече).

Желателно е да се използват различни варианти на активизиращи игри - да се редуват игри по двойки и в малки групи с игри за цялата група, както и да се редуват според доминиращото стимулиране на различни възприятия.

Настоящата програма е приета на заседание на Педагогическия съвет с Протокол №1. Програмата се актуализира в началото на всяка учебна година и при настъпили промени в нормативните актове, ако Педагогическият съвет прецени, че спецификата на образователно-възпитателния процес налага това.